

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ПЕРІОД ДО XX СТОЛІТТЯ

INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: THE PERSPECTIVES OF INTERNATIONAL LEGAL AND DOMESTIC REGULATION

Бугаєць А.С., асистентка
кафедри міжнародного та європейського права
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті розглядаються історичні аспекти становлення та розвитку права інтелектуальної власності в період до XX століття. Цей розвиток, який відбувався переважно в межах окремих держав та їхніх правових систем, сприяв формуванню важливих понять і базових концепцій, що лягли в основу подальшого міжнародно-правового регулювання прав інтелектуальної власності наприкінці досліджуваного періоду, а також у XX столітті. Таким чином, йдеться про доміжнародний етап розвитку права інтелектуальної власності.

Особлива увага наголошується на тому, що розвиток права інтелектуальної власності завжди перебував у тісному взаємозв'язку з науково-технічним прогресом, що показано у статті на прикладі правового регулювання окремих питань: зокрема, появи знакових систем у давнину, бурхливого розвитку нових інститутів права інтелектуальної власності з виникненням книгодрукування, а також формування сучасної системи уявлень про інтелектуальну власність у період промислової революції XIX століття. Це дозволяє автору дійти висновку, що нова революція в інтелектуальній діяльності, пов'язана із появою штучного інтелекту та його активним проникненням в усі сфери людського життя, повинна неминуче призвести до не менш радикальних змін у правовому регулюванні прав інтелектуальної власності, в тому числі й на міжнародному рівні.

У статті розвиток права інтелектуальної власності досліджується на конкретних прикладах його нормативно-правового регулювання: починаючи з появи окремих норм-звичаїв, поодиноких законів, до виникнення систем регулювання цілих інститутів (наприклад, книгодруку), аж до сучасного комплексного регулювання права інтелектуальної власності. Цей розвиток розглядається у взаємозв'язку як систем у давнину, бурхливого розвитку нових інститутів права інтелектуальної власності з виникненням книгодрукування, а також формування сучасної системи уявлень про інтелектуальну власність у період промислової революції XIX століття. Це дозволяє автору дійти висновку, що нова революція в інтелектуальній діяльності, пов'язана із появою штучного інтелекту та його активним проникненням в усі сфери людського життя, повинна неминуче призвести до не менш радикальних змін у правовому регулюванні прав інтелектуальної власності, в тому числі й на міжнародному рівні.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, авторське право, міжнародно-правове регулювання права інтелектуальної власності, історія права інтелектуальної власності, Бернська конвенція.

The article examines the historical aspects of the formation and development of intellectual property law in the period up to the 20th century. This development, which took place mainly within the framework of individual states and their legal systems, contributed to the formation of important concepts and concepts that formed the basis of international legal regulation of intellectual property rights at the end of the period under study, as well as in the 20th century. Thus, we are talking about the pre-international stage of development of intellectual property law.

It is emphasized that the development of intellectual property law has always been closely related to scientific and technological development, which is shown in the article on the example of legal regulation of certain issues with the emergence of sign systems in antiquity, the rapid development of new institutions that now form part of intellectual property law, with the emergence of printing, the formation of a modern system of ideas about intellectual property during the industrial revolution of the 19th century. This leads the author to the opinion that a new revolution in intellectual activity, associated with the emergence of artificial intelligence and its penetration into all spheres of life, must certainly lead to no less revolutionary changes in the legal regulation of intellectual property rights, including at the international level.

The article examines the development of intellectual property law on specific examples of its regulatory and legal regulation, starting from the emergence of individual norms and customs, through individual laws, to the emergence of a system of regulation of entire institutions (for example, book printing) and to the modern regulation of intellectual property law as a complex legal system. This development is considered in its interrelation as such, on the one hand, as being clearly gradual, that is, each subsequent achievement did not arise from nowhere, but was based on previous developments, and on the other hand, each new stage should be considered as revolutionary and characterized by the emergence of fundamentally new characteristics of intellectual property law that were not known before. The experience gained allows us to assert that the formation of a new stage of legal regulation of intellectual property is possible using the existing categorical apparatus, but it will require its adaptation to fundamentally new conditions, or the invention of separate new terms that would characterize its newly created institutions.

Key words: intellectual property law, copyright, international legal regulation of intellectual property law, history of intellectual property law, Berne Convention.

В останні роки спостерігається активне використання штучного інтелекту для творчої діяльності, зокрема для створення художніх, аудіовізуальних, наукових творів та допрацювання таких творів. Дослідження штучного інтелекту в аспекті права інтелектуальної власності неможливе без вивчення самого поняття інтелектуальної власності. Розпочати слід з історії становлення та розвитку його міжнародно-правового регулювання. Слід відзначити, що різні елементи права інтелектуальної власності (наприклад, патентне право, авторське право, право промислової власності, право власності на торгові марки) розвивалися окремо, і протягом тривалого часу їх розвиток відбувався із незначним взаємозв'язком, аж доки вони не інтегрувалися в єдине поняття права інтелектуальної власності. Це призводить до думки щодо необхідності усвідомлення історичних коренів формування сучасного

права інтелектуальної власності, чим зумовлюється актуальність обраної теми.

Метою дослідження є виявлення історичних аспектів та основних етапів становлення та розвитку права інтелектуальної власності в період до XX століття.

С. Селлз та К. Мей розмірковують над історією права інтелектуальної власності як над змаганням між двома легітимними способами володіння знаннями. З одного боку, йдеться про впевненість в тому, що індивід повинен отримувати зиск від своїх інтелектуальних зусиль, а з іншого боку – переконання в тому, що результати таких зусиль можуть бути настільки значущими, що ними повинне володіти суспільство в цілому [1, с. 468]. Виходячи з цього, історію права інтелектуальної власності можна розглядати як змагання між монополією та приватними правами, що обмежували доступ громадськості до резуль-

татів інтелектуальної праці та вільним обігом інформації (що, безумовно, впливало на права автора).

Розвиток того, що в майбутньому стане правом інтелектуальної власності можна простежити з давніх часів, коли подібні права були спрямовані на захист таємниць та символів. В давніх цивілізаціях, зокрема в Давньому Єгипті, Давній Греції та Давньому Римі були відсутні будь-які інституції, що захищали б те, що зараз можна було б назвати правом інтелектуальної власності, хоча існували певні передумови до його формування. В давні часи можна простежити формування того, що в майбутньому стане патентним правом. Наприклад, в давньогрецькому місті Сибарис кухар, що виготовляв нову страву, отримував право готувати та подавати її протягом року, після чого право припинялося, і її міг готувати будь-який охочий [2]. Водночас, як зауважує М.В. Котенко, в Давньому Римі було розроблено вчення про власність, що, зокрема, зачіпало безтілесні речі, такі як право власника літературного твору укладати договори про його видання [3, с. 6].

В цей же період з'являється прообраз того, що в майбутньому стало торговельними марками. Так, вже в другому тисячолітті до нашої ери в давній Греції ремісники позначали свою продукцію групами символів. Так само в Давньому Римі виробники певної продукції позначали знаками свої вироби. Серед багатих родин Давнього Риму була поширеною практика позначення майна спеціальними знаками [4, с. 3].

Певний розвиток деяких категорій права інтелектуальної власності спостерігався в період Середньовіччя. Це було пов'язане з необхідністю захисту технологічних вимог, що викликало потребу в захисті таких розробок з метою збереження монополії на них як правителями, так і ремісниками, що зробили відповідне відкриття, що дозволяло їм отримувати більші прибутки. Це призвело до появи патентів які містили опис привілеїв, що гарантуються винахіднику [5, с. 28].

Патентний привілей пов'язував винагороду з конкретним предметом чи технологією. Тож розвиток системи таких привілеїв був безпосередньо пов'язаний зі становленням технологій та торгівлі та був спрямований на заохочення винахідництва через фінансові стимули. Водночас, патентне право ще не було достатньо відділене від права відкриття, і могло стосуватися, наприклад, розробки корисних копалин, які вважалися таким самим відкриттям, як і технологічна новація. Наприклад, в XIV–XV століттях Венеціанська республіка була зацікавлена в бурінні нових колодязів, і уряд надав відповідні привілеї деяким ремісникам. Водночас, патент зобов'язував надавати можливість скористатися винаходом всім, хто був здатний виплатити певну суму [6, с. 38].

З особливою актуальністю питання захисту права інтелектуальної власності постало з винайденням книгодруку в XV столітті. Оскільки друкарі виробляли книжки на продаж, вони були зацікавлені в захисті від їхнього несанкціонованого копіювання, адже це впливало на попит і ціни на друковані книжки. Наявні механізми захисту через гільдії виявилися недостатніми для запобігання такому несанкціонованому копіюванню. Поширення технології книгодруку на регіональному та міжнародному рівні загрожувало монополії друкарів. Перша спроба захистити їх засобами права була зроблена у Венеції, коли в 1493 році уряд дарував певному Даніеле Барбаро десятирічне право публікації книжок. Однак, в 1517 році Сенат республіки ухвалив закон, що закріпив принцип загальної власності на зміст друкованих книжок, завдяки чому друкарі отримали вільне право друкувати будь-які нові книжки. Цей закон також зберігав виключно за Сенатом право гарантувати привілеї на друкування книжок [7].

Ухвалення подібних законів знаменувало собою нову еру, що можна назвати ерою патентного права. Венеціанський досвід швидко поширювався на інші землі. Зокрема,

у XVI столітті патентне право виникає у Франції та Англії. Так, в 1566 році спеціальним королівським ордонансом Франція врегулювала відносини, що були пов'язані з книгодруком. Ще більш активно право інтелектуальної власності розвивалося в Англії. Його зачатки спостерігаються ще в XIV столітті, коли англійський король, з метою заохочення імпорту нових товарів з-за кордону надавав королівські захисні листи, наприклад, на технології прядіння вовни чи видобутку солі. Ця рання форма патентів заохочувала міграцію ремісників, що приносили з собою нові практики промислового виробництва [8, с. 100].

До початку XVII століття монополійні патенти видавалися державою в особі монарха та розглядалися як індивідуальні пожалування. Не існувало формалізованої правової процедури, і такі пожалування залежали від політичної влади та особистих стосунків творця з цією владою. Про формування таких формальних правових зв'язків можна говорити з ухваленням в 1623 році Статуту про монополії, який став першим документом, що встановив охорону винаходів та відмежував їх від інших об'єктів, що не належать до винахідництва, а також визначив чотирнадцятирічний термін виключного використання таких винаходів винахідником, заборонивши іншим суб'єктам користуватися з такого винаходу [9, с. 133].

Ще один важливий крок був зроблений з ухваленням так званого Статуту королеви Анни (Закону про заохочення навчання шляхом передачі копій надрукованих книг авторам чи набувачам таких копій протягом встановленого часу), що був ухвалений в 1710 році та встановив термін авторського права в 21 рік. Статуту 1623 та 1710 років, а також поява судів, спрямованих на розв'язання спорів щодо авторського права, стали основою для формування та розвитку права інтелектуальної власності в Сполученому Королівстві [10, с. 122].

Дещо по іншому шляху відбувався розвиток авторського права на друковану продукцію. Тут йшлося про монополію на поширення певної інформації. Початком процесу можна вважати 1469 рік, коли німецький майстер Йоганес Шпейер отримав від уряду Венеції привілей на друк творів Цицерона та Плінія [11]. В Англії при дворі королеви Марії Тюдор королівська компанія отримала право припиняти друк будь-яких літературних творів, що не підпадали під ліцензію чи суперечили вимогам цензури. При цьому, індивідуальні права автора визнавалися не в повному обсязі. Скоріше йшлося про підтримку монополій, що були пов'язані з певними авторами доки нарешті ці відносини не були враховані Статутом королеви Анни 1709 року.

Статут став зразком для британських колоній в Північній Америці, які ухвалили аналогічні положення протягом XVII століття, що стало зародком патентного права США, що схвалили федеральний закон про патенти в 1790 році. Вже відповідно до Конституції США 1787 року, Конгресові належить право «сприяти розвитку науки і корисних мистецтв, забезпечуючи на певний час авторам і винахідникам виняткове право на їхні твори і винаходи» [12].

Період кінця XVIII та XIX століть характеризувався поступовим розширенням патентної системи і одночасною появою руху проти патентів, що виник в Німеччині та ряді інших європейських країн під впливом руху за вільну торгівлю та проти монополій. Йому протистояли представники промисловості, що були зацікавлені в посиленні патентного захисту. Внаслідок цієї боротьби, патентна система ставала все більш поширеною у відповідності до розвитку світової торгівлі та конкуренції промислових товарів. Держави ухвалювали власне патентне законодавство для захисту своєї промисловості в умовах наростаючої потреби у співробітництві [13, с. 2-3].

Термін «право інтелектуальної власності» почав активно застосовуватися в другій половині XIX століття після публікації трактату А. Ніюна «Цивільні права авто-

рів, художників та винахідників», що був опублікований в 1846 році [14, с. 118]. Таким чином, період з Середньовіччя до другої половини XIX століття став часом розвитку поняття інтелектуальної власності в Європі та пов'язаних з нею прав. Варто наголосити, що до кінця XIX століття захист інтелектуальної власності, зокрема патенти, авторські права, права на торговельні марки та інше залишалося питанням внутрішнього законодавства держав. Кожна держава створювала власне законодавство, але цей захист не поширювався поза національні кордони.

Разом з тим, питання інтелектуальної власності ставали все більш актуальними у зв'язку з розвитком міжнародної торгівлі та поширенням літературних і художніх творів новими засобами. Ряд авторів художніх творів, наприклад Чарльз Діккенс, активно виступали проти неконтрольованого поширення своїх творів за кордоном, що мало помітний вплив на громадську думку [15, с. 1158]. Як наслідок, між окремими державами почали укладатися угоди щодо захисту авторських прав, що вказувало на зростаючу потребу в створенні універсального правового регулювання.

Яскравим прикладом проблеми, що була породжена невідповідністю між законодавствами щодо інтелектуальної власності різних держав стало проведення в Австро-Угорщині міжнародної виставки нових винаходів. Ряд винахідників виступив проти участі у ній через побоювання, що їхні винаходи можуть бути викрадені. Це спонукало Австро-Угорщину скликати першу міжнародну конференцію для обговорення міжнародного режиму промислової власності та патентного права. Підготовчий комітет поставив перед делегатами ряд питань щодо міжнародного визнання прав винахідників, меж цих прав, чи можуть такі обмеження бути територіальними, тривалості патентів та створення міжнародних угод щодо прав інтелектуальної власності.

Відповіді на ці питання сформуливали основу для двох резолюцій. Перша з них утверджувала принцип, згідно із яким захист винаходів «повинен гарантуватися правом всіх цивілізованих націй». В обґрунтування резолюції було перелічено сім причин, серед яких:

- відчуття серед цивілізованих націй необхідності правового захисту інтелектуальної праці;
- захист має надаватися за умови повного опису та публікації винаходу, що є практичними та ефективними засобами представлення широкому загалу нових технічних методів без втрати часу та в надійний спосіб;
- захист винаходу надає можливість відшкодувати працю винахідника та в такий спосіб сприяти компетентним особам присвячувати свій час та зусилля впровадженню та практичному застосуванню нових корисних технічних методів та покращень, та залучати капітали з-за кордону, які не могли б бути залучені за відсутності патентного захисту;
- обов'язкове повне оприлюднення запатентованого винаходу економить час та зусилля, що в зворотному випадку могли б впасти на промисловість всіх держав;
- завдяки захисту винаходів, таємність виробництва, що є одним з найбільших противників промислового прогресу, втратила б свій сенс;
- державам, що не мають патентної системи, була б нанесена шкода через те, що талановиті особи мігрували б в країни, де їхня праця користувалася б правовим захистом.;
- досвід демонструє, що зусилля власника патенту були б ефективніше прикладені до швидкого впровадження свого винаходу.

Друга резолюція містила набір принципів, на яких має ґрунтуватися ефективне та корисне патентне право.

Зокрема, йшлося про принцип, відповідно до якого лише винахідник чи його законний представник має право на патент, і що у видачі патенту не може бути відмовлено іноземцю [16]. Для забезпечення реалізації резолюцій, що були ухвалені під час Конференції, був створений постійний виконавчий комітет.

Однак, при всіх досягненнях Віденської конференції, вона регулювання інтелектуальної власності внутрішньою справою держав. При цьому, очевидно була потреба в його інтернаціоналізації, чому сприяв технічний прогрес, поява нових способів аудіозапису, телеграфного зв'язку, і зрештою взаємопов'язаного глобального інтелектуального простору.

Вперше про міжнародно-правове регулювання питання прав інтелектуальної власності можна говорити з ухваленням Паризької конвенції про охорону промислової власності 1883 року [17], сторонами якої на даний момент є 180 держав. В основі Паризької конвенції лежав принцип національного поводження, що вимагав від держав ставитися до винахідника чи автора однаково, незалежно від його національності чи громадянства. Другий принцип полягав в захисті прав власника від подальшого недозволеного копіювання. Держави зберегли свободу ухвалення власного законодавства, однак були зобов'язані без дискримінації поширювати його на правовласників з інших держав. Ця система дозволяла встановлювати різний обсяг та тривалість захисту прав інтелектуальної власності [18, с. 111].

Наступним кроком стало ухвалення в 1886 році Бернської конвенції про охорону літературних та художніх творів, а в 1971 році її доповнив Паризький акт [19]. Цей міжнародний документ встановив міжнародно-правовий захист об'єктів літературної, художньої та наукової творчості. В її преамбулі зазначається, що ухвалення Конвенції надихало спільне бажання захистити права авторів на їхні літературні та художні твори настільки ефективно, наскільки це можливо. Стаття 1 Конвенції проголошує створення Союзу «для охорони прав авторів на їх літературні і художні твори». Стаття 3 Конвенції визначає правовий режим захисту авторського права. Зокрема, захист, що гарантується конвенцією, поширюється на авторів, що є громадянами держав-учасниць Союзу, авторів, що не являються громадянами держав учасниць Союзу щодо їхніх робіт опублікованих вперше. Наводиться визначення роботи опублікованої вперше та робіт, що були випущені одночасно. Визначаються ясні критерії правового захисту прав авторів (творців). Одним з найважливіших принципів, що лежить в основі Бернської конвенції, є принцип незалежного захисту, відповідно до якого права іноземного автора з держави-члена Союзу захищаються в інших державах-членах незалежно від того, чи захищаються вони в країні автора.

Право інтелектуальної власності в його сучасному вигляді сформувалося на основі попередніх правових концепцій, а не виникло у відриві від історичного та правового контексту. Його формуванню передував тривалий процес, що був тісно пов'язаний за науково-технічним прогресом. Основні етапи формування права інтелектуальної власності з усією очевидністю пов'язані з ключовими віхами розвитку науки і технологій, такими як винайдення письма та знакових систем, винайдення книгодруку, науково-технічна революція XIX століття. Це дає можливість стверджувати, що подальший розвиток регулювання прав інтелектуальної власності також буде пов'язаний з науково-технічним розвитком. Сучасна революція штучного інтелекту, очевидно, дає всі підстави зважати на необхідність міжнародно-правового регулювання прав інтелектуальної власності на принципово новому рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Sell S., May C. Moments in Law: Contestation and Settlement in the History of Intellectual Property. *Review of International Political Economy*. 2001. Vol. 8. No 3. P. 467-500.
2. Зародження охорони прав інтелектуальної власності у світі. URL: <https://biblio.lib.kherson.ua/istoriya-stanovlennya-avtorskogo-prava-u-sviti-ta-v-ukraini.htm> (дата звернення: 10.02.2025).
3. Котенко М.В. Інтелектуальна власність в правовій системі та правових уявленнях юристів Стародавнього Риму. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2024. Вип. 2. С. 5-8.
4. Haliantych M.K., Shabalin A.V., Pozhodzhuk R.V., Shtefan O.O. The becoming and development of a system of protection of intellectual property rights in Europe and the USA. *The Asian International Journal of Life Sciences*. 2020. No 22(1). P. 1-18.
5. Євтушенко М.В. Ліцензування і патентування діяльності: конспект лекцій. Харків: ХНАМГ, 2009. 59 с.
6. Granstrand O. The Economics and Management of Intellectual Property: Towards Intellectual Capitalism. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2000. 480 p.
7. Kostylo J. Commentary on the Venetian Senate's first Decree on Press Affairs. URL: https://www.copyrighthistory.org/cam/tools/request/showRecord.php?id=commentary_i_1517 (дата звернення: 13.02.2025).
8. Fisher J.W. Information from patents – the U.K. approach 1331-1986. *World Patent Information*. 1987. Vol. 9, Issue 2. P. 100-103.
9. Гареев Є.Ш. Розвиток вітчизняного патентного законодавства в дорадянські часи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 53. С. 132-140.
10. Васильєв Є.О. Становлення правового регулювання охорони прав інтелектуальної власності на літературні та художні твори в країнах Європи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 21-27. С. 22. URL: http://www.lsej.org.ua/12_2021/3.pdf (дата звернення: 11.02.2025).
11. Commentary on: Johannes of Speyer's Printing Monopoly (1469). URL: https://www.copyrighthistory.org/cam/tools/request/showRecord.php?id=commentary_i_1469 (дата звернення: 12.02.2025).
12. Constitution of the United States of America, 1787. URL: <https://uscode.house.gov/static/constitution.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).
13. Machlup F., Penrose E. The Patent Controversy of the Nineteenth Century. *The Journal of Economic History*. 1959. Vol 1. No 1. P. 1-29.
14. Кузьменко О.Ю., Мацеха Д.С. Інтелектуальний капітал України та його вплив на економіку країни. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 5. Т. 2. С. 118-121.
15. Hudson E.G. Literary Piracy, Charles Dickens and the American Copyright Law. *American Bar Association Journal*. 1964. No 50. P. 1157-1160.
16. WIPO National Seminar on Intellectual Property for Faculty Members and Students of Ajman University, 2004. URL: https://www.wipo.int/edocs/mdocs/arab/en/wipo_ip_uni_dub_04/wipo_ip_uni_dub_04_1.doc (дата звернення: 13.02.2025).
17. Паризька конвенція про охорону промислової власності, 1883. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text (дата звернення: 10.02.2025).
18. Ковальова М.В. Роль деяких міжнародних договорів у сфері охорони промислової власності. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 110-115.
19. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, Паризький Акт від 24 липня 1971 року змінений 2 жовтня 1979 року 1886. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (дата звернення: 11.02.2025).